

بسم الله الرحمن الرحيم

عنوان مقاله: روش های موثر انتقال معارف دینی به جوانان از منظر قرآن کریم

نویسنده: فاطمه درویشی بیاضی، مقطع: سطح سه، فارغ التحصیل، موسسه آموزش عالی فاطمیه

(سلام الله علیها)، شهر: کرمان، استان: کرمان

چکیده

نوشتار پیش رو با موضوع روش های موثر انتقال معارف دینی به جوانان از منظر قرآن کریم تدوین شده است. این موضوع به این مسئله می پردازد که از نظر قرآن کریم چه روش هایی برای انتقال معارف دینی به جوانان وجود دارد و نیز راه هایی را که خود این کتاب مقدس برای رسیدن به این مطلوب از آن ها استفاده کرده است را بیان نماید. اهمیت این موضوع از آنجاست که گسترش دین و انتقال معارف دینی از منظر قرآن کریم از اهمیت بسیاری برخوردار است و همچنین در عصر حاضر و با وجود مخالفت دشمنان و معرفی غلط دین توسط گروهی به منظور پیشبرد اهداف پلیدشان، ضرورت بحث از گسترش دین در جامعه و انتقال معارف دینی به ویژه به قشر جوان بیش از گذشته احساس می گردد و لازم است که مبلغین با روش های صحیح و موثر انتقال معارف دینی آشنایی داشته باشند تا بتوانند دین صحیح را به تمام جوامع بشری معرفی کنند. هدف از تدوین این مقاله ارائه راهکارهای عملی از متن قرآن کریم به مبلغین در راستای انتقال معارف دینی به جوانان است. برای این منظور از کتب تفسیر قرآن و کتب تبلیغی استفاده شده است. طبق آنچه که در این تحقیق بیان گردید، این نتیجه حاصل گشت که برای انتقال معارف دینی به نسل جوان روش های مختلفی وجود دارد و هر یک از این روش ها با دامنه گسترده ای که دارند در موقعیت خاصی مؤثر هستند و همه روش ها در همه موقعیت ها کارآیی نخواهند داشت و بر مبلغ لازم است که با نحوه استفاده صحیح از این روش ها در امر گسترش دین آشنایی یابد و در موارد مناسب از آن ها استفاده نماید که در این صورت به نتایج مطلوبی دست خواهد یافت.

کلید واژه ها: روش، گسترش، انتقال، معارف، دین، جوان، تبلیغ.

مقدمه

یکی از قابلیت های انسان که او را از سایر موجودات برتر می کند، این است که او توانایی هدایت پذیری را دارد؛ پس خداوند اولین مخلوقش را آدم (علی نبینا و آله و علیه السلام) قرار داد که یکی از انبیاء الهی بود تا انسان ها را با راه درست و صراط مستقیم آشنا سازد. پس از ایشان نیز خداوند حکیم صد و بیست و چهار هزار پیامبر را برای

هدایت بشر به سوی ایشان فرستاد و آخرین فرستاده‌اش نیز حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) بود؛ بنابراین مسئله هدایت بشر به صراط مستقیم و تبیین فرامین الهی به مردم از اهمیت بسیاری برخوردار است.

در جهان امروز با وجود پیشرفت‌های بسیار علمی، انسانیت و اخلاق و رفتارهای انسانی بیش از گذشته رو به نابودی رفته است و بسیاری از انسان‌ها نیز برای رسیدن به اغراض خویش بر انحطاط و انحراف اذهان بشر از دین و نابود کردن دین گام برمی‌دارند.

در چنین شرایطی و در زمانی که انبیاء الهی در بین مردم حضور ندارند این وظیفه به عهده اوصیاء ایشان و نیز به عهده مبلغین دینی است که دین را از معرض نابودی نجات داده و انسان‌ها را با حق و حقیقت آشنا سازند. در همین راستا مبلغین دینی باید با راه و روش این مهم‌آشنایی داشته باشند تا بتوانند این وظیفه را به خوبی به انجام برسانند.

از آنجا که نسل جوان بیش از سایر اقشار جامعه در معرض تهاجم فرهنگی قرار دارند تحقیق پیش رو در نظر دارد با توجه به آیات قرآن کریم روش‌های موثر انتقال معارف دینی به جوانان را مورد بررسی و کنکاش قرار دهد. ترجمه آیات قرآن کریم در این مقاله از ترجمه علی مشکینی گرفته شده است.

روش‌های موثر انتقال معارف دینی به جوانان از منظر قرآن کریم

با تحقیق و بررسی در آیات قرآن کریم دانسته می‌شود که انتقال معارف دینی به نسل جوان از طرق گوناگونی قابل انجام خواهد بود که مبلغ و فردی که سعی در هدایت این نسل دارد باید با توجه به مخاطب و زمان و مکان و سایر عناصر موثر، از بین روش‌های مختلف موجود، بهترین راه را برگزیند.

براساس آیه ۱۲۵ سوره مبارکه نحل که می‌فرماید: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» راه‌های کلی برای انتقال معارف دینی در سه دسته روش‌های استدلالی (حکمت)، روش‌های مبتنی بر موعظه حسن و روش‌های جدلی قابل طرح است. در این نوشتار مهم‌ترین روش‌هایی که برای انجام این کار از قرآن کریم استخراج شده است، در ذیل این سه دسته کلی بیان می‌گردد.

۱- روش‌های استدلالی

اولین راهی را که خداوند متعال برای انتقال معارف دینی به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) توصیه می‌کند، استفاده از حکمت و منطق و برهان است. مخاطب جوان بیش از سایر مخاطبین اهل حساب و کتاب و برهان و استدلال است، بنابراین فردی که در سر سودای انتقال معارف دینی به این نسل را دارد، خوب است که با این

روش آشنا باشد و در موارد لزوم از آن بهره ببرد. بهره‌گیری از استدلال در انتقال معارف دینی در قرآن کریم به اشکال مختلفی مورد استفاده قرار گرفته است که در ادامه برخی از آن موارد که بر نسل جوان تأثیر بیشتری دارد، بیان می‌گردد.

۱-۱- درخواست تفکر و تعقل از مخاطبین

تحریک مخاطبین به تفکر و تعقل مقدمه‌ای برای استفاده از برهان و تاثیرگذاری بیشتر بر ایشان است. مبلغ دینی باید با استفاده از این راهکار به پیشرفت کار خود کمک نماید. خداوند متعال برای پیشبرد تبلیغ پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از این روش استفاده کرده است. در ابتدای بعثت رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) مخالفان به ایشان تهمت‌های گوناگونی از قبیل کذب و سحر و جنون می‌زدند، خداوند متعال در پاسخ این گروه چنین می‌فرماید: «قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ خِثْلٍ خَفًّى وَفُرَادَيَّ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ» (سبأ، ۴۶).

«بگو: جز این نیست که شما را به یک نکته پند می‌دهم (و سفارش می‌کنم) که (درباره شناخت و پذیرش این پیامبر) برای خدا قیام و اقدام کنید (آن هم) دو تا دو تا و تک تک (نه با اجتماع جنجالی) سپس (در سوابق حالات و ادله و معجزات او) فکر کنید (خواهید دانست که) این یار (مهربان) شما را جنونی نیست، او جز بیم‌دهنده شما در پیشاپیش عذابی سخت (عذاب آخرت) نیست»

در این آیه شریفه خداوند متعال ایشان را دعوت به تفکر در این زمینه می‌کند که پیامبر (صلی الله علیه و آله) از تهمت‌های ایشان مبرا است.

در تفسیر این آیه چنین آمده است:

«ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا» فی أمر محمد (صلی الله علیه و آله) و ما جاء به، بعدل و انصاف من غیر عناد و مکابرة. (طبرسی، ۱۳۷۷ش، ج ۳، ص ۳۵۹).

سپس در مورد محمد (صلی الله علیه و آله) و چیزی که آورده است با عدل و انصاف و به دور از کبر و دشمنی تفکر کنید.

فردی که می‌خواهد معارف دینی را به نسل جوان انتقال دهد، خوب است برای دست یافتن به این هدف بزرگ در مواردی با استدلال و برهان وارد شود و با دعوت از مخاطب خود به تفکر و تعقل بدون غرض به تبیین معرف دینی به افراد بپردازد.

۱-۲- استفاده از استدلال تمثیلی برای اقناع مخاطبین

مبلغ به روش‌های مختلفی می‌تواند به ارائه استدلال به مخاطب جوان اقدام کند، یکی از این موارد استفاده از استدلال تمثیلی است. در این نوع از استدلال مبلغ باید با استفاده از مقایسه مطلب مورد نظر با اموری که برای مخاطب جوان پذیرفته شده و معلوم هستند به اقناع مخاطب می‌پردازد. در این استدلال، استدلال کننده جهت جامع و امر مشترک بین دو قضیه را بیان می‌کند و مطلوب خود را که تأثیرپذیری طرف مقابل است، حاصل می‌نماید.

قرآن کریم از این روش به خوبی بهره برده است؛ مانند آنجا که خداوند متعال برای ملموس کردن امر معاد و زنده شدن مردگان از این روش استفاده کرده است.

در مواردی خداوند متعال برای باورپذیر شدن زندگی پس از مرگ و قدرت خداوند برای زنده کردن مردگان، این حقیقت را با ابتدای خلقت مقایسه می‌کند و می‌فرماید: «كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ» (اعراف، ۲۹)، «همان گونه که شما را در آغاز آفریده (در روز قیامت) باز می‌گردید»

۱-۳- استفاده از قیاس خلف برای اقناع مخاطبین

قیاس خلف یکی دیگر از موارد استفاده قرآن کریم از استدلال برای بیان معارف دینی است و آن به معنای این است که مطلبی از طریق بطلان طرف مقابل آن اثبات گردد و زمانی که ابطال نقیض مطلوب معلوم شد، درستی مطلوب معلوم می‌شود.

خداوند متعال در مواردی از این روش برای تفهیم مطلب بهره برده است. یک نمونه از این موارد آنجاست که خداوند در قرآن مجید می‌فرماید: «مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ» (مومنون، ۹۱).

«هرگز خداوند برای خود فرزندی نگرفته و هرگز با او خدا و معبود دیگری نبوده و گر نه هر خدایی آفریده خود را می‌برد و حتماً برخی بر برخی دیگر (در انتخاب امر متعارض) برتری می‌جست، منزّه است خداوند از آنچه (مشرکان از شرک و اتخاذ فرزند) توصیف می‌کنند.»

در این آیه شریفه اعتقاد برخی افراد مبنی بر فرزند داشتن خداوند و نیز شریک داشتن ذات باری تعالی مطرح شده است و بیان شده است که اگر این گونه بود هر خدایی با خدای دیگر به نزاع می‌پرداخت و هر خدایی به سوی مخلوق خودش می‌رفت و نظم و ترتیب جهان از بین می‌رفت و حال اینکه سراسر جهان را نظم فراگرفته است؛

پس گفته ایشان مبنی بر فرزندان و یا صاحب شریک بودن خداوند باطل می‌گردد. در این بیان از طریق نفی نقیض یعنی از طریق نفی بی‌نظمی در جهان وحدانیت خداوند متعال ثابت شده است.

این راه را نیز می‌توان از راه‌هایی دانست که بسیار بر نسل جوان تاثیرگذار است، زیرا که دشمن با سرمایه‌گذاری بسیار سعی در ایجاد شک و تردید در بین این قشر جامعه دارد و با القای شبهات مختلف جوانان را دچار تشویش ذهنی می‌کند؛ پس لازم است مبلغ دینی با آشنایی با این روش توان پاسخگویی و تأثیرگذاری بر نسل جوان را در خود ایجاد نماید.

۴-۱ - استفاده از روش پرسش و پاسخ

یکی از روش‌های گسترش دین در بین نسل جوان استفاده از روش پرسش و پاسخ است. این روش یکی از روش‌های بسیار مؤثر در انتقال معارف دین است که قرآن کریم نیز از آن استفاده کرده است.

در این روش ذهن مخاطب با موضوع تبلیغ درگیر می‌شود و توجه او به محتوای دعوت بیش از پیش جلب خواهد شد.

در قرآن کریم برای بیان زنده شدن مردگان از این روش استفاده شده است آنجا که می‌فرماید: «قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ» (یس، ۷۸)؛ «گفت: چه کسی این استخوان‌ها را زندگی می‌بخشد در حالی که چنین پوسیده و خاکستر شده است.»

قرآن کریم این سؤال را از زبان کسی که خلقت خویش را فراموش کرده است بیان می‌دارد و در آیات بعدی در پاسخ به این سؤال به اهداف تبلیغی خود می‌پردازد و زنده شدن مردگان و قدرت الهی را بیان می‌کند و چنین به آن پاسخ می‌دهد که:

«قُلْ يَحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ؛ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِّنْهُ تُوقَدُونَ؛ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ؛ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» (یس، ۷۹ تا ۸۲).

«بگو: کسی آن را زنده می‌کند که نخستین بار پدیدش آورد، و او به هر (نوع) آفرینش و به هر آفریده‌ای داناست. همان که برای شما از درخت سرسبز و تر (به نام مرخ و عفار) آتشی (خشک و سوزان) پدید آورد، پس شما از آن (به مالیدن دو شاخه سبز به یکدیگر) به ناگاه آتش می‌افروزید. و آیا کسی که آسمان‌ها و زمین را آفریده توانا نیست بر اینکه امثال آنها را بیافریند (اجزایشان را از میان خاک گرد آورد و شکل دهد که در صورت، مماثل آنها و در ماده عین آنها باشد)؟ جز این نیست که کار و شأن او این است هنگامی که وجود چیزی را بخواهد به او

برخی از حیوانات را تحریم می‌کرده‌اند. و این را می‌توان یکی از نمونه‌های استفاده قرآن کریم از سبر و تقسیم دانست.

مبلغ دینی نیز می‌تواند با بهره بردن از این روش مقاصد تبلیغی خویش را در جامعه پیاده کند.

۳-۲- استفاده از روش مناقضه

این روش به معنای معلق کردن کلام بر امری محال است تا اینکه معلوم گردد که آن کار محال است که این نیز یکی از روش‌های مجادله است و در قرآن نیز از آن استفاده شده است و مبلغ نیز با بهره‌گیری به موقع از آن می‌تواند به خوبی به اهداف تبلیغی خود نایل آید.

قرآن کریم برای بیان این مطلب که تکذیب کنندگان آیات الهی هیچ گاه به بهشت داخل نمی‌شوند آن را منوط به امری محال کرده است و می‌فرماید: زمانی ایشان به بهشت داخل می‌شوند که شتر نر از سوراخ سوزن رد شود. در این آیه آمده است: «إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ» (اعراف، ۴۰).

«بی‌تردید کسانی که آیات و نشانه‌های ما را تکذیب کردند، و در برابر آنها تکبر ورزیدند، درهای آسمان برای آنها گشوده نمی‌شود (تا دعا‌های آنها در حال حیات، و ارواحشان پس از مرگ بالا رود) و آنها هرگز به بهشت در نمی‌آیند تا شتر نر در سوراخ سوزن فرو رود. و این چنین ما گنهکاران را کیفر می‌دهیم»

در تفسیر این آیه نیز استفاده از این روش بیان شده است و آمده است: «هذا تعليق علي محال، و وجود ما علق علي المحال محال» (مغنیه، ۱۴۲۴ق، ج ۳، ص ۳۲۸)؛ این تعلیق بر محال است و وجود چیزی که بر محالی معلق شده باشد محال است.

مبلغ دینی هرگاه بخواهد محال بودن کاری را بیان کند می‌تواند از این روش استفاده کند و به نتیجه مطلوب دست یابد.

۳-۳- استفاده از نقطه ضعف عقیده مخاطب برای بیان بطلان عقیده وی

یکی دیگر از روش‌های جدل برای پیش‌برد اهداف تبلیغی استفاده از نقطه ضعف عقیده باطل خود مخاطبین است. در این روش مبلغ باید با اعتقاد باطل مخاطبین آشنا شود و نقاط ضعف آن‌را بشناسد و از طریق همین نقطه ضعف به بطلان آن پردازد و در صورت انجام این کار احتمال پذیرش عقیده صحیح از سوی طرف مقابل بسیار زیادتر می‌گردد.

یکی از بهترین نمونه‌های قرآنی برای احتجاج با مخالفین به این صورت، روش حضرت ابراهیم (علی نبینا و آله و علیه السلام) در روز شکستن بت‌هاست؛ حضرت افراد را به خداپرستی دعوت نمودند؛ ولی آنان از روش پدرانشان مبنی بر بت‌پرستی سخن گفتند؛ حضرت ابراهیم (علی نبینا و آله و علیه السلام) اقدام به شکستن بت‌های آنان

نمود و بت بزرگ را سالم نگاه داشت و زمانی که از وی از شکستن بت‌ها سوال کردند ایشان را متوجه بت بزرگ کرد و اشتباه بودن عقیده‌شان را به این شکل به آنان نشان داد که این مسئله به خوبی در آیات ۵۱ تا ۶۷ سوره انبیاء بیان شده است.

در این آیات اشاره شده است به بت‌پرستی افراد و اینکه آنان برای بت‌ها قائل به الوهیت بودند؛ پس حضرت ابراهیم (علی نبینا و آله و علیه السلام) با استفاده از نقطه ضعف اعتقاد ایشان که برای سنگ و چوب الوهیت قائل می‌شدند از ایشان می‌خواهد که اگر بت‌ها سخن می‌گویند از بت بزرگ سؤال کنند.

در تفسیر این آیه به این مطلب اشاره شده است و آمده است که:

«قد علق إبراهيم (ع) فعله بالأصنام علي نطق عظيمها في نظرهم و الذي كان قد أبقى عليه و بذلك أعجزهم و بكتهم لأن الجمادات لا تتطق و لا تحيب، و من كان هذا شأنه بحيث لا يسمع خطابا و لا يعقل و لا يحير جوابا بل لا يقدر علي شيء فكيف يجوز أن يكون ربا و يحتل هذه المرتبة من الألوهية؟» (سبزواری نجفی، ۱۴۱۹ ق، ج ۱، ص ۳۳۲).

حضرت ابراهیم (علی نبینا و آله و علیه السلام) در این آیات کار خودش را معلق بر بت‌ها و بزرگ‌ترین آن‌ها در نظر بت‌پرستان کرد و او تنها کسی بود که از آن‌ها باقی مانده بود و به این وسیله عجز و ناتوانی بت‌ها را نشان داد؛ زیرا که جمادات سخن نمی‌گویند و جوابی نمی‌دهند و کسی که شأن او این است به گونه‌ای که خطابی را نمی‌شنود و تعقلی نمی‌کند و جوابی را نمی‌جوید بلکه بر هیچ چیز قادر نیست چگونه جایز است که خدا باشد و این مرتبه از الوهیت را احراز کرده باشد؟!

استفاده از این روش در انتقال معارف دینی به جوانان تاثیر فراوانی دارد، زیرا که ممکن است در مواردی کاری اشتباه و یا شبهه‌ای چنان در ذهن ایشان قرار گرفته باشد که نیاز باشد مبلغ با استفاده از این روش ایشان را به راه راست رهنمون گردد.

نتیجه گیری

نتیجه‌ای که پس از نگارش این مقاله به دست می‌آید این است که قرآن کریم کتاب جامع و کاملی است که برای همه زندگی بشر برنامه دارد و برای گسترش و تبلیغ دین و انتقال معارف دینی نیز برنامه دارد و راه‌هایی را برای گسترش دین در جامعه در برابر مبلغین قرار می‌دهد؛ در این مقاله براساس آیات قرآن کریم برای انتقال معارف دینی روش‌های مختلفی بیان شده است؛ که مهم‌ترین روش‌هایی هستند که در قرآن کریم بیان شده‌اند، پس بر مبلغین دینی لازم می‌آید که برنامه تبلیغی خویش را براساس روش‌هایی که قرآن کریم بیان داشته و یا از آن‌ها استفاده کرده است، تنظیم نمایند.

براساس تحقیقات انجام شده در آیات قرآن کریم که در این نوشتار به نگارش در آمده است این نتیجه حاصل می‌شود که روش‌های تبلیغی در موارد متفاوت، متنوع هستند و در ضمن تفاوت در هر شرایطی، نوع خاصی از هر روش جواب مطلوب را به دست می‌دهد؛ مبلغین دینی باید ضمن آشنایی با روش‌های بیان شده در قرآن کریم شرایط و نحوه استفاده از این روش‌ها را نیز فراگیرند و نیز با شرایط زمان و مکان و مخاطبین تبلیغ خویش آشنایی پیدا کنند و از هر روش در جای مناسب خود استفاده کنند تا تأثیر دلخواه را مشاهده نمایند.

فهرست منابع

• قرآن کریم

- ۱- ابوزهرة، محمد، (بیتا)، معجزه بزرگ (پژوهشی در علوم قرآنی)، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- ۲- امین اصفهانی، سیده نصرت، (۱۳۶۱ش)، مخزن العرفان در تفسیر قرآن، ج ۱، (چاپ اول)، تهران، نهضت زنان مسلمان.
- ۳- تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، (۱۳۶۶ش)، تصنیف غررالحکم و دررالکلم، (چاپ اول)، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۴- حمیدزاده گیوی، اکبر، (۱۳۸۹ش)، بایسته ها و نبایسته های تبلیغ و مبلغین؛ انتشارات پورنگ.
- ۵- جوادی آملی، عبدالله، (بیتا)، تفسیر تسنیم، ج ۵، بیجا.
- ۶- ری شهری، محمد، (۱۳۸۲ش)، تبلیغ در قرآن و حدیث، (چاپ دوم)، قم، دارالحدیث.
- ۷- سبزواری نجفی، محمد بن حبیب الله، (۱۴۱۹ق)، ارشاد الازدهان الی تفسیر القرآن، ج ۱، (چاپ اول)، بیروت، دار التعارف للمطبوعات.
- ۸- سیوطی، عبدالرحمن ابن ابی بکر، (بیتا)، الاتقان فی علوم القرآن، ج ۲، بیروت، دارالکتب العربی.
- ۹- صادقی اردستانی، احمد، (۱۳۹۰ش)، روش‌های تبلیغ و سخنرانی، (چاپ پنجم)، قم، بوستان کتاب.
- ۱۰- طباطبایی، محمد حسین، (۱۴۱۷ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۶، (چاپ پنجم)، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- ۱۱- طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۷ش)، تفسیر جوامع الجامع، ج ۱ و ۳، (چاپ اول)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

- ۱۲- عاملی، علی بن حسین، (۱۴۱۳ق)، الوجیز فی تفسیر القرآن العزیز، ج ۲، (چاپ اول)، قم، دار القرآن الکریم.
- ۱۳- فلسفی، محمدتقی، (۱۳۷۸ش)، گفتار فلسفی «سخن و سخنوری»، (چاپ اول)، تهران، فرهنگ اسلامی.
- ۱۴- فهیمی، اکبر، (۱۳۸۶ش)، شیوه های پیامبر اعظم در دعوت به اسلام، (چاپ اول)، قم، هاجر.
- ۱۵- قرائتی، محسن، (۱۳۷۲ش)، قرآن و تبلیغ، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۱۶- کاشانی، ملا فتح الله، (۱۴۲۳ق)، زبده التفاسیر، ج ۷، (چاپ اول)، قم، بنیاد معارف اسلامی.
- ۱۷- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، ج ۶۷، (چاپ دوم)، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ۱۸- مشکینی، علی، (۱۳۸۱ش)، ترجمه قرآن، (چاپ دوم)، قم، الهادی.
- ۱۹- مطهری، مرتضی، (بیتا)، مجموعه آثار، ج ۲، صدرا.
- ۲۰- _____، (۱۳۸۵ش)، سیری در سیره نبوی، (چاپ سی و چهارم)، تهران، انتشارات صدرا.
- ۲۱- مظفر، محمدرضا، (۱۳۸۳ش)، المنهج الجديد فی دراسات علم المنطق، (چاپ اول)، قم، مرکز نشر هاجر.
- ۲۲- مغنیه، محمد جواد، (۱۴۲۴ق)، تفسیر الکاشف، ج ۳، (چاپ اول)، تهران، دار الکتب الإسلامیة.
- ۲۳- مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴ش)، تفسیر نمونه، ج ۱۶ و ۲۴، (چاپ اول)، تهران، دار الکتب الإسلامیة.
- ۲۴- واسعی، سید علیرضا و دینانی، محمد شمس الدین، (۱۳۸۸ش)، درآمدی بر روش های تبلیغی ائمه (علیهم السلام)، (چاپ دوم)، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- ۲۵- وحیدی، محمد، (۱۳۸۶ش)، درآمدی بر آموزش احکام (چاپ سوم)، قم، نشر هاجر.

مقالات

- ۱- بابازاده، مهدی، «شیوه های تبلیغ و اطلاع رسانی دینی»، ماهنامه شاهد جوان، شماره ۳۵۰
- ۲- حایری، مرتضی، «استدلال در قرآن»، مجله بینات، بهار ۱۳۷۵ش.

- ۳- حمیدی، هاله، «جدل و نمونه‌های آن در قرآن کریم»، مجله علمی پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء (سلام الله علیها)، ش ۴۱، بهار ۱۳۸۱ ش.
- ۴- رکنی یزدی، محمدمهدی، «مقایسه تمثیلی در قرآن»، مجله علمی ترویجی مشکوه، ش ۱۰۴، پاییز ۱۳۸۸ ش.
- ۵- سبحانی، جعفر، «ارزش تبلیغ و مقام تبلیغ»، مجله تخصصی کلام اسلامی، ش ۱۸.
- ۶- وزینی، علی، «تبلیغ دین اسلام در دنیای نوین»، ماهنامه مبلغان، ش ۱۵۳.